

PAPER DETAILS

TITLE: Differences In The Recitation In Terms Of Phonetic In The Context Of Ibn Asur's Tafseer

AUTHORS: Murat AKKUS

PAGES: 4-15

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1353014>

DIFFERENCES IN THE RECITATION IN TERMS OF PHONETIC IN THE CONTEXT OF IBN ASUR'S TAFSEER

Dr. Murat AKKUŞ

Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Tefsir/Kıraat ABD
muratakkus114@hotmail.com

Abstract

The Qur'an has been commented many times from the birth of Islam to our today. The main purpose of the commentators is to try to understand what Allah means by his wisdom. Arabic language and literary scholar, fakih, commentator Muhammad al-Tahir Ibn Ashur (D.1973) published a work titled *al-Tahreer wa al-Tanweer*, aiming at related target. Ibn Ashur talked about many issues concerning the interpretation of tafsir In his work. In his commentary on the related topics, he has also included a detailed account of the particular scholarship/chapters about recitation science and recitations. There are also phonetic readings as well as fers readings in the recitation accumulation of Ibn Ashur's place. Phonetic readings are readings that occur when the same premises are executed on the same rules. According to Ibn Ashur, phonetic readings has no effect in comprehension. Because, These are the forms of reading that come out of the same vein with different dialects and pronunciation in the mouths. The differences discussed in the phonetics direction are related to the pronunciation of the words and are prominent in the rules that the Qur'anic imams follow in the Qur'an and that they are common to their own or other imams. The purpose of our study is to be handled of phonetics qiraats Ibn Ashur in his commentary, under the headings of qiraahs such as tahqiq and tashil; idqam and izhar; imala, beyna and fath, ismam and ihtilas, iskan and itba and izafat ya's.

Key Words: *Ibn Ashur, al-Tahreer wa al-Tanweer, Phonetic, Qiraah, Tafser.*

İBN ÂŞÛR'UN TEFSİRİNDE FONETİK YÖNDEN KIRAATLERDEKİ FARKLILIKLAR

Özet

Kur'an-ı Kerim, İslâm'ın doğuşundan günümüze kadar birçok kez tefsir edilmiştir. Müfessirlerin tefsir yazmaktaki asıl hedefleri Cenâb-ı Hakk'ın kelâmından muradını gereği gibi anlamaya çalışmaktır. Arap dili ve edebiyatı âlimi, fakih, müfessir Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr (ö.1973) da bu hedefi gaye edinip "*et-Tahrîr ve't-Tenvîr*" isimli bir eser te'lif etmiştir. İbn Âşûr te'lifinde tefsir ilmini ilgilendiren pek çok konudan bahsetmiştir. İlgili konulardan kıraat ilmi ve kıraatler hakkında özel bir mukaddime/bölüm ayırmış tefsirinde de kıraatlere detaylı bir şekilde yer vermiştir. İbn Âşûr'un yer verdiği kıraat birikimi içinde ferşî okumalar olduğu gibi fonetik okumalar da vardır. Fonetik okumalar hükümleri birbirinin aynısı olan kaidelerin, aynı kurallar üzerinde icra edilmesiyle ortaya çıkan okumalardır. İbn Âşûr'a göre fonetik okumaların manaya hiçbir etkisi yoktur.

Çünkü bunlar aynı kelimenin farklı lehçe ve ağızlarda telaffuzuyla ortaya çıkan okuma şekilleridir. Eda/fonetik yönüyle ele alınan farklılıklar, kelimelerin daha çok telaffuzuyla alakalı olup kıraat imamlarının Kur'ân kıraatinde takip ettikleri ve her birinin kendisine ait olan ya da diğer imamlarla ortak oldukları kuralların öne çıkanlarıdır. Çalışmamızın amacı ise İbn Âşûr'un tefsirinde yer verdiği fonetik yönden kıraat farklılıklarını, tahkîk ve teshîl kıraati; idğâm ve izhâr kıraati; imâle, beyne ve feth kıraati; işmâm ve ihtilâs kıraati; iskân ve itbâ kıraati ve izafet yâ'ları gibi kıraat başlıkları altında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: *İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Fonetik, Kıraat, Tefsir.*

1. Tahkîk ve Teshîl Kıraati

Tahkîkli ve teshilli kıraat denilen kıraat çeşitleri, kıraat ilminin usûl kısmını ilgilendiren kıraat çeşitleridir. Tahkîkli kıraat demek tecvid ilminde bir harfin hakkını vermek, hareke, izhâr ve ğunneleri okuyuş hassasiyetinin en son imkânlarını kullanarak, bir harfi diğerine karıştırmadan tane tane okumak demektir (İbnü'l-Cezerî, 1971, I/163). Bu başlıkta kastedilen tahkîkli okuyuş ise hemzenin normal mahrecinden çıkarılarak okunmasıdır (Dabba, 1999, 23). Bu okuyuş; teshîl, idğâm, imâle ve beyne olmayan okuyuştur. Teshîl ile kıraat demek teshilli okuyuş demektir. Teshîl ise hemzeyi kendisi ile kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymak (Devserî, 2008, 47) ya da hemzeyi yumuşatmaktır (Durmuş, 1998, 192). Bu da üç türlü olur:

1. Hemze ile elif arasında olur. Bunun örneği Fussilet Sûresi 44. ayetteki (أَعْجَمِي) kelimesindedir.

2. Hemze ile ya harfi arasında olur. Bunun örneği A'râf Sûresi 81. ayetteki (الْأَنْكَم) kelimesindedir.

3. Hemze ile vav arasında olur. Bunun örneği Âl-i İmrân Sûresi 15. ayetteki (أَوْتِنَكُم) kelimesindedir (Dimyâtî, 2011, 63-72).

İbn Âşûr aşağıdaki örnekte Aşere tariki kıraat imamlarının tahkîk ve teshilli okuyuş farklılıklarına temas etmiştir. Müfessirin Takrip tarikinde (On kıraat imamının râvilerinin ravileriyle okunan bir sistemdir) yer alan râvilerden bahsetmediğini görüyoruz.

Örnek 1:

“إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” = Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar.” (Bakara 2/6) ayetindeki ءَأَنذَرْتَهُمْ kelimesini İbn Kesîr, iki hemze arasına elif koymaksızın ikinci hemzeyi teshille ءَهَنذَرْتَهُمْ şeklinde okur (Pâlûvî, ts, 16). İbn Âşûr (ts) Kâlûn'ün, Bağdatlıların rivâyetinde Verş'in, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer'in ise iki hemze arasına bir elif-i fasıla getirip istifham hemzesi ile ve ikinci hemzeyi teshîl ederek ءَاهَنذَرْتَهُمْ şeklinde okuduğunu söyler (c.I cüz.I, 251). Ancak İbn Âşûr'un bahsi geçen okuyuşu Verş'in kıraat ettiğine dair verdiği bilgiye kıraat kitaplarında rastlamadık (Dimyâtî, 2011, 169; Pâlûvî, 16). İbn Âşûr (ts), bahsi geçen iki okuyuşu Hicaz lügati olarak değerlendirir (c.I cüz.I, 251).

Yine **ءَأَنْذَرْتَهُمْ** kelimesini Hamza, Asım ve Kisâî, Temîm lügati olarak iki hemze arasına elif getirmeksizin her iki hemzeyi tahkikle **ءَأَنْذَرْتَهُمْ** şeklinde okumuşlardır (Dimyâtî, 169). Mısır ehlinin rivâyetle Verş ikinci hemzeyi özel bir elife ibdâl edip ve iki sakinden dolayı istifham hemzesini dört elif uzatarak **أَنْذَرْتَهُمْ** şeklinde okumuştur (İbn Âşûr, c.I cüz.I, 251). İbn Âşûr Zemahşerî'nin, Verş'in bu okuyuşunu hata olduğunu ve zayıf bir rivâyet olarak değerlendirdiğine yer verir (Krş. İbn Âşûr, c.I cüz.I, 251; Zemahşerî, 1998, I/163-164). İbn Âşûr (ts), ise bu ihtilafın edâdan kaynaklandığını tevâtüre zarar vermeyeceğini söyler (c.I cüz.I, 251).

Kanaatimizce bu kiraat vechi; daha önce var olup, ancak sonradan unutulup gramerciler tarafından tespit edilemeyen Arapçadaki vecihlerden biridir. Muhtemeldir ki Zemahşerî, kendi döneminde, öyle bir vechin Araplar arasında yaygın olmadığı ve hatta hiç kullanılmadığı görüşünden hareketle bu okuyuş şeklini yadırgamıştır. Kiraatte bir okuyuş şekli bir belde yaygınken diğer bir belde okunmamış olabilir. Her bir kiraat imamının sahih bir senede dayanarak okuyuş sergiledikleri göz önünde tutularsa bu okuyuş şeklinin de mervî olduğu söylenebilir (Adıgüzel, 1998, 329). İbn Âşûr'un eserine almadığı biri sahih diğeri şâz olmak üzere iki okuyuş şekli daha vardır: Bunlardan sahih olanı **ءَأَنْذَرْتَهُمْ** şeklinde İbn Âmir'in râvisi Hişâm el-Cemâl tarikiyle okur; şâzz olanı ise **أَنْذَرْتَهُمْ** şeklinde İbn Muhaysîn'in okuduğu vecihtir (Dimyâtî, 169).

İbn Âşûr (ts), yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bir hemzenin tahkikli ya da teshilli okunmasının anlamı etkilemeyeceği görüşündedir. Hemzenin farklı okunmasını ise ya tahkikte olduğu gibi aslına uygun olmasına ya da teshilde ve ibdalde olduğu gibi dile kolay gelip hafiflik olmasına bağlamaktadır (c.II cüz.III, 283; c.III cüz.VII, 223).

2. İdgâm ve İzhâr Kiraati

İdgâm sözlükte bir şeyi diğer şeyin içine dâhil etmektir. Aynı zamanda kaplamak, atın ağzına gem vurmak, içine almak ve bir harfi diğer bir harfin içine dâhil etmek demektir (İbn Manzûr, ts, XII/202-203). Terîm anlamı ise aynı cinsten olan iki harften, birinci harfi ikinci harfe katıp şeddeli olarak, aynı mahreçten çıkararak okumaya denir (İbnü'l-Cezerî, 1971, I/215; Suyûtî, ts, I/95). Bir başka tanıma göre bir harfin diğer harfe mahreç yakınlığından dolayı okumadaki zorluğu gidermek için iki ayrı harfi tek ve şeddeli harf gibi okumaktır (İbn Mücahid, ts, 113). Diğer bir tanım ise bir harfi diğer bir harfe mütegâriblik, mütecânislik ya da mütemâsillik özelliğinden dolayı dâhil etmek ve şeddeli olarak okumak demektir. Ancak her zaman bu gerçekleşmeyebilir. Bir takım etkenler idgâm yapılmasına engeldir. Buna idgâmın mânileri denir (Dimyâtî, 31-32).

Burada başlığımızın içinde değerlendirilen izhâr kavramı ise idgâmla alakalıdır ve bir kelimenin idgâmsız okunması halidir. İzhâr idgâmın zıttıdır (Devserî, 1429/2008, 28).

Yukarıda birtakım tanımlar ve bilgiler yer aldı. Bu konuyla ilgili bir örnek ise konumuz gereği İbn Âşûr'un tefsirinden verilecektir.

Örnek 1:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ = Hac ibadetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki: Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver, derler. Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur.” (Bakara 2/200) ayetindeki مَنَاسِكَكُمْ kelimesi farklı okunmuştur (İbn Âşûr, ts, c.I cüz.II, 244).

İbn Âşûr (ts), kelimesindeki iki ك “kâf” harfinin aslı üzere izhârlı bir şekilde Cumhûr kurrâ tarafından okunduğunu; Ebû Amr’ın ikinci râvisi olan Sûsî’nin ise iki “kâf” harfini birbirine idğâm ederek مَنَاسِكُّم şeklinde okuduğunu ve yapılan idğâm çeşidinin de idğâmı kebîr olduğunu söyler (c.I cüz.II, 244).

Burada مَنَاسِكُّم kelimesinin idğâmlı ya da idğâmsız okunmasının manaya tesiri yoktur. Bu kelimenin Sûsî tarafından idğâmlı okunması İbn Âşûr’un dediği gibi idğâm-ı kebîrdir. Çünkü iki harfte harekelidir. İki harfin de mahreçleri ve sesleri/sıfatları aynıdır. Dikkati çeken diğer bir husus ise bu idğâmın tek kelime üzerinde olması ve idğâmı birlikte okumada hafiflik sağlanmasıdır (Dâni, 1999, I/182-183).

3. İmâle, Beyne ve Feth Kıraati

Konu başlığı altında fonetik yönden kıraat farklılıkları arasında yer alan imâle, beyne ve fethin tanımları yapılarak kıraat şekillerinin kime ait olduğu ve kıraat imamların hangi okuyuşu tercih ettikleri ele alınacaktır.

İmâle; lügatta bir bir şeye yönelmek, bir tarafa çekmek anlamlarına gelen مَيْلٌ kelimesinden türemiştir (İbn Manzûr, XII/636-637). Fethayı kesreye doğru ya da elifi yâ’ya doğru meylettirerek okumak demektir (İbn Ebî Meryem, 1993, II/209; İbnü’l-Cezerî, II/24). Okunurken verilen ses ne tam bir fetha sesi ne de tam bir kesre sesidir. İmaleli harfi okurken tam bir imâle sesi vermek gerekir. İmaleli okuyuş yapılışı bakımından ikiye ayrılır. İmâle-i Kübrâ ve İmâle-i Suğrâ’dır (Sümâtî, 2007, 72-73; Dimyâtî, 102). Bahse konusu olan imâle, imâle-i kübrâdır.

İmaleli okuyuş bazı Arap kabilelerinde var olan bir kullanım şeklidir. Bazı harfleri kelimeler üzerinde imâleli okuyan Arap kabileleri Necd, Temîm, Esed ve Kays’tır (İbnü’l-Cezerî, II/24; Dimyâtî, 102). Hevâzin, Bekir b. Vâil ve Sa’d b. Bekir olduğu da kaynaklarda geçmektedir (Zürkânî, 1995, I/444).

Kur’ân kıraatinde nasıl ki feth ile kullanım söz konusuysa imâleli kullanım da söz konusudur. İlgili kıraat şeklini, kıraat imamlarından bir kısmı çoğunlukla gerçekleştirirken, diğer kısmı az gerçekleştirir (İbn Mihrân, 2011, 111-120; İbnü’l-Cezerî, II/28-68).

Hamza, Kisâî ve Halef, imâle-i kübrâyı sıklıkla yapan kıraat imamlarıdır. Ebû Amr, İbn Âmir'in ve Âsım'ın râvileri ise bazı kelimeler üzerinde imâle gerçekleştirirler (Dimyâtî, 103).

Beyne ise imale ve feth arası okuyuş şeklidir. Diğer ismi imâle-i suğrâdır. Aynı zamanda buna taklîl, taldîf, imâle-i vüstâ ve imâle-i mütevassita da denmektedir (İbnü'l-Cezerî, II/24; Dimyâtî, 102). Beyneli okunması gereken harf mütevassıt fetha ve imâle-i kübrâ arası bir halde okunur (Devserî, 48).

Çoğunlukla beyneli okuyan Verş ve Ebû Amr'dır (Dimyâtî, 103). Ayrıca bazı kelimeler üzerinde beyneli okuyanlar vardır. Nâfi'nin râvilerinden olan Kâlûn onlardan biridir (Efendî, ts, 231).

Son olarak ele alınacak konu ise “Feth” dir. Buradaki fetihten kastedilen kıraatte harfî fetha ile okumak demektir (Sümâtî, 71-72; Devserî, 85-86). İlgili kıraati Hicâz ehli gerçekleştirirken (İbnü'l-Cezerî, II/24; Dimyâtî, 102), sahih kıraat imamlarının okuyuşlarında bunu görmek mümkündür.

İbn Âşûr ise Meryem Sûresi'nin 1. ayeti olan كَهَيَّصْنَ ayetinde ilgili kıraat farklılıklarını şöyle belirtmiştir:

“Ayetteki هَا lafzını Ebû Amr, Ebû Bekir Şûbe, Kisâî ve Ya'kûb imâleyle, Nâfi'den bir rivâyete ve İbn Kesîr'e göre bu lafız fetha ve kesre arasında bir harekeyle ve İbn Âmir, Hamza ve Kisâî ise ه harfini imâle ile okur.” (İbn Âşûr, c.7 cüz.16, 60)

İbn Âşûr هَا lafzını Ebû Amr, Ebû Bekir Şûbe, Kisâî ve Ya'kûb'un imâleli okuduğunu söylese de bu harfî imâleli okuyan Ebû Amr, Ebû Bekir Şûbe ve Kisâî'dir (Dâni, II/273; İbnü'l-Cezerî, II/51; Dimyâtî, 375). İbn Âşûr'un ismini verdiği imamlardan Ya'kûb harfî imâle ile okumaz feth ile okur (Dimyâtî, 375; Pâlûvî, 87).

Yine İbn Âşûr Nâfi'den gelen bir rivâyete ve İbn Kesîr'e göre هَا lafzının fetha ve kesre arasında bir harekeyle okunduğunu söylemektedir ki herhalde bundan kastedilen beyne olmalıdır. Çünkü İbn Âşûr imâle lafzını ayrıca kullanmıştır. Bu okuyuş şeklini İbn Âşûr'un Nâfiden bir rivâyete göre dediğinde kastedilen Verş olmalıdır. Çünkü Verş bu lafzı beyne ile okur. Burada beyneli okuyuşta İbn Kesîr'in de ismi geçmektedir. Fakat İbn Kesîr bu lafzı beyneli okumamaktadır (İbnü'l-Cezerî, II/51; Pâlûvî, 87).

İbn Âşûr ayetteki ه harfini imâle ile okuyanın İbn Âmir, Hamza ve Kisâî olduğunu söyler. Ancak bilgi doğru, fakat eksiktir. Çünkü Ebû Bekir Şûbe ve Halef de ه harfini imâle ile okumaktadır (İbn Ebî Meryem, II/808).

Örnek üzerinde görüldüğü gibi imâle, beyne ve feth ile okuma Kur'an kıraatinde var olan okuyuş şekilleridir. İmâleli okuyuş; fethayı kesreye ya da elifi yâ'ya meylettirerek okumak, beyneli okuyuş; mütevassıt bir fetha ile imâle-i kübrâ arasında bir sesle okumak ve fethli okuyuş ise ne imâle

ne de kesre olan halis bir fetha ile okumak demektir. Bu okuyuş şekilleri çeşitli Arap kabilelerinde görülmektedir ve kıraat imamları da kendilerine kadar gelen bir senet zinciriyle aynı okuyuşları gerçekleştirmişlerdir. Kendilerinden önceki nesilden almış oldukları kıraat türlerini kendilerinden sonraki nesillere aynen aktarmışlardır.

4. İsmâm ve İhtilâs Kıraati

Bu bölümde yine kıraatin usûl farklılığına giren işmâm ve ihtilâs ile kıraat konusu ele alınacaktır. İbn Âşûr'un aynı konu ile ilgili tefsirindeki bilgilere ilâveten, tefsirine almadığı ama kıraat külliyâtında var olan bilgilere de yer verilecektir.

4.1. İsmâm (الإشمام)) koklama duyusundan gelir (İbn Manzûr, XII/325) ve bir kimseye bir şeyi koklatmak manasındadır (Temel, 2009, 79). İstilah manası ise vakıf halinde harfin harekesini düşürmek ve harekeye işâretle ses olmaksızın dudakları ötrelemektir (Mekkî, 1982, 335; Dâni, 1930, 59; Sümâtî, 75).

İsmâm dört türlü olur:

4.1.1. Harfin Harfe İsmâmı: Tecvidde, ferî harflerden olan ve “sâd-ı muşemmeme” (işmâm edilen sâd) diye isimlendirilen bu kıraat şekli; sâd harfini zay lafzına karıştırarak okumadır. Safir harfleri olan bu iki harfin mahreci bir olduğundan, sâd harfî zay harfîne yaklaştırılarak okunur. İsmâm ile okunan bu harf, ne halis bir sâd ve ne de halis bir zay'dır, ikisi arası bir harftir (Pâlûvî, 7).

İbn Âşûr'un tefsirine aldığı bu işmâm çeşidi Fatiha Suresi 6. ayetteki الصَّٰرَاطِ kelimesinde karşımıza çıkmaktadır (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 190).

4.1.2. Harekenin Harekeye İsmâmı: Harekeyi diğer bir harekeye karıştırmaktır (Devserî, 25). Bu da iki türlü olur: Birincisi ötreden kesreye, قِيلَ kelimesinde olduğu gibi (Pâlûvî, 17). İkincisi kesreden ötreye, اَلْمَلٰٓئِكَةُ اسْجُدُوْا ayetinde olduğu gibi (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 423). Birinci örnekteki işmâmı Hişam, Kisâi ve Ruveys (Pâlûvî, 17), diğer örnekteki işmâmı ise Ebû Ca'fer gerçekleştirir (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 423). İbn Âşûr (ts), Ebû Ca'fer'in اَلْمَلٰٓئِكَةُ اسْجُدُوْا ayetindeki okuyuş farklılığını söyledikten sonra bu okuyuşun sahih olup olmadığı görüşlerini değerlendirir ve mütevâtir kıraatlerin içinde yer aldığını söyleyerek konuyu tamamlar (c.1 cüz.1, 423).

4.1.3. Sükûndan Sonra İsmâm: Sükûndan sonra ötre harekeye işâret ederek dudakları ileri doğru ötrelemektir (Sümâtî, 75).

4.1.4. İdgâmla Birlikte İsmâm: Yusuf Suresi 11. ayette لَا تَأْمَنَّا kelimesi örnek gösterilebilir ve bütün kıraat imamları burada idgâm ederler; yalnız nasıl idgâm edileceği hususunda farklılık göze çarpar (İbn Âşûr, c.5 cüz.12, 227). Ebû Ca'fer hariç bütün kıraat imamları işmâmla birlikte idgâm ederken; Ebû Ca'fer işmâmsız idgâm eder (Dimyâtî, 37). Yine ilgili kelimedede idgâmsız ve işmâmsız revmlî okuma mümkündür (Efendî, 359). Burada İbn Âşûr hangi kıraat imamının hangi şekilde

okuduğunu bahsetmez fakat kendisinin işmâmlı idğâm şeklinde okunmasını tercih ettiğini söyler (İbn Âşûr, c.5 cüz.12, 228).

Bu noktaya kadar işmâm'ın çeşitlerinden bahsedildi. İşmâm'ın çeşitlerine müfessirin eserinden üç örnek verildi. Bundan sonra da ihtilâs konusu ele alınacak ve müfessirin eserinden iki örnek verilecektir.

4.2. İhtilâs (الِخْتِلَاسُ), “bir şeyi elden kapmak, beyaz ile siyahı karıştırmak” anlamında الخَلْس kelimesinden türemiştir (Fîrûzâbâdî, 2005, 541; Temel, 72). Sözlük anlamı ise “kapıp almak, çalmak, fırsatını kollayıp bir malı alıp kaçmak (Kaya, 2000, 570), çabuk kapmaktır.” (Temel, 72). İstilah manası için ise birtakım tanımlar yapılmıştır. İhtilâs; harekenin üçte ikisini okuyup üçte birini terk etmek (Dimyâtî, 178; Efendî, 185), vasıl halinde harekenin bir kısmını atmak (Yezîdî, 1998, II/131), harekenin ekserisini revmin tersine telâffuz etmek (Dimyâtî, 178), harfin harekesini hafif bir sesle okumak (Temel,72), zamiri sılasız olarak okumak (Efendî, 184-185) ve harekeyi süratle telaffuz etmektir (İbn Bâziş, 1984, I/485; Çollak, 2008, 32).

Tanımlardan çıkan sonuca göre ihtilâs harekede olursa revmin tersine harekenin 2/3 nü okumak, zamirde olursa zamiri çekmemek demektir. İhtilâslı okumayla ilgili örnekler kıraat kitaplarında mevcuttur (İbn Bâziş, I/485; İbnü'l-Cezerî, II/159-160; Dimyâtî, 178-179).

İbn Âşûr'un verdiği örneklerden sadece ikisine burada yer verilecektir.

Örnek 1:

“وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ” = Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder.” (Âl-i İmrân 3/75) ayetindeki يُؤَدِّهِ kelimesi üzerinde farklı okunuşlar vardır (İbn Âşûr, c.2 cüz.3, 286; Dâni, 1999, II/84; Dimyâtî, 225).

İbn Âşûr, çoğu kıraat imamının يُؤَدِّهِ kelimesindeki • harfinin zamir olduğunu düşünerek bu zamiri kesreli okuduğunu; Ebû Amr, Âsım'ın ravisi Ebû Bekr Şûbe Hamza ve Ebû Ca'fer'in harfi cezmlı olarak يُؤَدِّهِ şeklinde okuduklarını söyler. Yine İbn Âşûr Hişâm ve Ya'kûb'un ise harfinin harekesi olan kesreyi ihtilâslı okuduklarını ifade eder (İbn Âşûr, c.2 cüz.3, 286).

İbn Âşûr'un vermiş olduğu bilgilere birtakım ilâveler, düzeltmeler ve izahlar getirmek yerinde olacaktır.

Bahsedilen kelimedeki يُؤَدِّهِ kelimesi İbn Âşûr'un da dediği gibi farklı şekillerde okunmaktadır. Kelimedeki • harfini zamir olarak düşünüp zamiri çekerek okuyan kariler Nâfi'den Verş, İbn Kesîr, İbn Âmir, Hafs, Kisâi ve Halef'tir (Pâlûvî, 42). Kelimedeki • harfini cezimli olarak يُؤَدِّهِ şeklinde okuyan kıraat imamları ise İbn Âşûr'un yukarıda adını verdiği imamlardır (Hârûf, 2006, 59).

Son olarak bahsedilen kelimedeki • harfini ihtilâslı okuyan kıraat imamları İbn Âşûr'un yer verdiği bilgiye göre Hişâm ve Ya'kûb'dur. Ancak bu iki kıraat imamına ihtilâslı okuma hususunda Nâfi'nin râvisi olan Kâlûn da dâhildir (Efendî, 238).

İlgili kelimenin (يُؤَدِّهِ) sonundaki zamir ihtilâslı okunduğu zaman çekilmemelidir (Efendî, 184-185).

Örnek 2:

“وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ” = Ve size: Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin, diye de emretmez. Siz Müslüman olduktan sonra hiç size kâfirliği emreder mi?” (Âl-i İmrân 3/80) ayetindeki وَلَا يَأْمُرُكُمْ fiili dört şekilde okunmuştur (Dânî, II/91; İbnü'l-Cezerî, II/181).

İbn Âşûr (ts), وَلَا يَأْمُرُكُمْ fiilini kıraat imamlarının çoğunun “ra”nın dammesiyle وَلَا يَأْمُرُكُمْ şeklinde; İbn Âmir, Hamza, Ya’kûb ve Halef’in –İmam Âsım da bu imamlara dâhildir (Dimyâtî, 226)- metinde ilk geçtiği gibi “ra”nın fethasıyla وَلَا يَأْمُرُكُمْ şeklinde okuduğunu ve Ebû Amr’ın birinci râvisi olan Dûrî’nin de “ra”nın damme harekesini ihtilâslı bir şekilde icra ettiğini söyler (İbn Âşûr, c.2 cüz.3, 296). İbn Âşûr burada üç farklı kıraati söyler ama dördüncü kıraate yer vermez. Kıraat kitaplarımızda yer alan dördüncü okuyuş şekli ise “ra”nın iskânıyla وَلَا يَأْمُرُكُمْ şeklindeki Ebû Amr’ın kıraatidir (İbnü'l-Cezerî, II/181).

Bu ayette konumuzla alakalı olan kısım وَلَا يَأْمُرُكُمْ kelimesindeki “râ”nın dammesinin ihtilâslı okunmasıdır. Bunu icrâ eden de kıraat imamlarından Ebû Amr’ın râvisi olan Dûrî’dir. “Râ”nın dammesini ihtilâslı okumak demek harfin harekesinin 2/3 nü okumak 1/3 nü okumamak demektir. Burada hareke süratli bir şekilde telaffuz edilmelidir. Bunun yapılışı için konunun uzmanına danışmak, daha ihtiyatlı davranmak ve okuyuşun hakkını vermek için hakikati aramak demektir.

Görüldüğü gibi ihtilâslı okuma Kur’ân kıraatinde var olan okuma şeklidir. Nasıl ki Kur’ân kıraatinde harfin harekesi tam olarak okunuyorsa ihtilâslı bir şekilde okunması da mümkündür. İhtilâslı okuma, harfte ve zamirde olmak üzere ikiye ayrılır. Harfte olursa harfin harekesini 2/3 oranında okumak; zamirde olursa zamiri çekmemek demektir. Bu okuma şekilleri bize kadar sahih olarak nakledile gelmiştir ve Kur’ân kıraatinin fonetik kısmına girmektedir. İbn Âşûr’un ihtilâsla ilgili verdiği diğer örnekler için tefsirine bakılabilir (İbn Âşûr, c.1 cüz.2, 722; c.3 cüz.6, 16).

5. İskân ve İtbâ Kıraati

Bu konumuzda ise iskân ve itbâ kavramları tanımlandıktan sonra İbn Âşûr’un, tefsirinde yer verdiği örnekler ele alınacaktır. Diğer kıraat kaynaklarından da yararlanılacaktır.

5.1. İskân, lügatte harfi üç harekeden uzaklaştırmaktır (Dabbâ, 45). Bir kelimedede vakf yapıldığı zaman son harfini sakın kılmaktır. Zirâ vakfın manası terk etmektir. Kelimenin son harfini iskân ederek vakf yapan okuyucu, o harfi harekeden uzaklaştırmak suretiyle istirahat imkânına kavuşmuş olur (Dabba, 45; Temel, 76). Bunun örneği şu şekildedir:

Nitekim “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” (Fatiha 1/2) ayetinin sonunda durulduğu zaman *الْعَالَمِينَ* şeklinde durulur.

وَهُوَ kelimesinde olduğu gibi vakfedilmediği zaman normal okuyuşta harekeli olan bir harfi iskân yapma da mümkündür. İlgili kelimedeki Kalûn, Ebû Amr, Kisâi ve Ebû Ca'fer zamirinin başına *وَف* gibi atıf harfleri gelirse zamiri iskânlı yani *وَهُوَ* şeklinde, diğer kıraat imamları ise zamiri harekesiyle birlikte okurlar (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 387). Kelimeyi iskânlı okuyanlar konuşmada iskânlı okumanın harekeli okumadan daha çok kullanıldığını, zamirinin başına bir atıf harfi geldiği zaman bir ağırlığın meydana geldiğini ve iskânlı okumanın daha hafif olduğu ifade ederler. İskânlı okuma emir lâmının başına herhangi bir atıf harfi geldiği zaman lâmın iskân kılınmasına benzer. İskânlı okumaya Arap şiirlerinde çokça rastlanır (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 387).

5.2. İtbâ kelimesinin anlamı “tâbi kılma, peşine katma, izini sürme”dir. Yine *itbâ* bir kelimedeki harfin harekesini verirken yakınında bulunan diğer harf ve kelimelere uyumun ve fonetik insicâmın gözetilmesi şeklinde tanımlanır (Ünal, 2005, 110). Arapçada *itbâ* ile okunan kelimeler olduğu gibi (Nehhâs, 2008, I/247), kıraat ilminde *itbâ* olarak okunan pek çok kelime vardır.

5.2.1. Cemî Mîmin Okunuşu: Kıraat imamları arasında *هُم* zamirinin okunuşu ihtilaflıdır. *هُم* zamirine bir kelime bitişirse • nin nasıl okunacağı hususunda kıraat imamları farklı okuyuş sergilemişlerdir. Bir kısım kurra okunuşta kolaylık olsun, ağırlıktan kurtulunsun diye *عَلَيْهِمْ* de olduğu gibi bunun gibi yerlerde • nin kesresi ile okumuşlardır (Mekkî, ts, 119; İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 200). *عَلَيْهِمْ* kelimesi ile benzerlerinde (الْيَوْمَ, لَدَيْهِمْ) Hamza • nin zammesi ile okur ve bu okuma şekli Kays, Temîm ve Sa'd b. Ebî Bekr kabilelerinin lügatlerine aittir (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 200). Tesniye zamiri olan *الْيَوْمَ* gibi yerlerde ise Kureyş ve Hicazlıların lügatına göre • nin kesresi ile okunur. Burada on kıraat imamından olan Yakûb ise • nin zammesi ile *الْيَوْمَ* şeklinde okur (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 200). İbn Âşûr burada bu bilgileri verdikten sonra bu okuma şekillerinin geçtiği yerlerde bir daha bilgi vermez. Yine *هُم* zamirine bir kelime bitişirse • nin okunması hususunda kıraat imamları farklı okuyuş gerçekleştirdikleri gibi, *هُم* zamirindeki م in vasıl halinde okunuşunda farklı okuyuşlar icra etmişlerdir.

هُم zamirini vasıl halinde *هُمُو* şeklinde okuyan Kâlûn, İbn Kesîr ve Ebû Ca'ferdir. İlgili okuyuş şekli bazı Arap kabilelerine aittir. İbn Âşûr (ts), bu kıraati, şâir Lebid'in bir beytiyle gösterir: *وَهُمُو فَوَارِسُهَا وَهُمْ حُكَّامُهَا* (c.1 cüz.1, 200). Bunun yanı sıra Verş ise *هُم* zamirinden sonra hemze-i katı gelirse zamiri işbâ'lı (zamidaki mîm'in uzatılarak 5 elif miktarınca çekilmesidir) okur. *هُم* zamirinde durulursa vakıf halinde bütün kurrâ ittifakla zamirdeki mîm'i sakın kılar (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 200).

5.2.2. Sâkin Olan Harfin Harekelenmesi: Sakin olan bir kelime, vasıl hemzesi ile karşılaştığında kesre ile harekelenerek diğer kelimeye geçişi sağlanır (İbn Âşûr, c.1 cüz.1, 423). “فَمَنْ” (Bakara 2/173) ayetinde bu durum söz konusudur. Şart edatı olan مَنْ 'nin harekesi vasıl halinde kıraat imamları tarafından farklı okunmuştur. Âsım Hamza ve Ebû Amr geçiş halinde مَنْ 'nin harekesine kesre vererek okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise şart edatının sonunu dammeleyerek

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ şeklinde okurken (Dimyâtî, 198; Ünal, 110), Ebû Ca'fer ilgili ayeti فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ şeklinde okumuştur (İbn Âşûr, c.1 cüz.2, 121).

İlgili başlık altında iskân ve itbâ kavramlarının tanımları ve bunlarla ilgili örnekler ele alındı. Bu okuyuş şekilleri yine kıraatin fonetik kısmı dediğimiz usûl yönünden kıraat farklılıklarıyla ilgili olup, ayetin anlamında bir değişikliğe sebebiyet vermemektedir.

6. İzâfet Yâ'ları ile Kıraat

Bu başlık altında fiile ve isme bitişmiş olan mütekellim yâ'ları ele alınacaktır. İbn Âşûr'un, tefsirinde yer verdiği mütekellim yâ'larının okunuşları hususunda örnekler verilecek ve kıraat imamlarının farklı okuyuşları gösterilecektir.

6.1. Fiile Bitişmiş İzâfet Yâ'sı: İbn Âşûr, fiile bitişmiş izâfet yâ'sının farklı okunmasına Bakara Sûresi 40. ayette geçen فَارْهَبُونَ fiilini örnek verir. İbn Âşûr'a göre فَارْهَبُونَ kelimesinde nûn-u vikâye'den sonra mütekellim yâ'sını Ya'kûb dışındaki bütün aşere kıraat imamları vasılda ve vakıfta hazfederler. Ya'kûb ise hem vasılda hem vakıf da mütekellim yâ'sını isbât eder. Arapların geneli vasıl dışında vakıf halinde izâfet yâ'larını, Hüzeyl kabilesi hem vasılda hem vakıf da hazfeder. Hicâz Ehli ise hem vakıf da hem vasıl da isbât eder (İbn Âşûr, c.1 cüz.2, 457).

İbn Âşûr'a (ts) göre ilgili kelimenin vaslında, vakfında olduğu gibi فَارْهَبُونَ kelimesinde yâ'nın hazfedilmesi hususunda imamlar ittifak ettiler. Çünkü bu kelime imâm mushafında yâ'sız yazılmış ve kıraat sünnetine göre böyle okunmuştur (c.1 cüz.2, 457).

İbn Âşûr (ts) şunları da ilâve eder: “Hüzeyl kabilesi mutlak anlamda hem vasılda hem vakıf da yâ'ları hazfeder. Ya'kub Hicâz ehline uyararak vasıl ve vakıfta yâ'ları isbât eder. Ya'kub'un vecihi de Arapça'da bir vecihtir. Mushafta yâ'sız yazılmasına rağmen kâri rivâyete dayanarak isbâtlı okur (c.1 cüz.2, 457) ve وَإِنِّي فَاتَّقُونَ ayetinde de bu okuma vecihleri vardır (İbn Âşûr, c.1 cüz.2, 469).

6.2. İsme Bitişmiş İzâfet Yâ'sı: İsme bitişmiş izâfet yâ'sına örnek olarak İbn Âşûr, Bakara Sûresi 186. ayette geçen دَعَان kelimesini verir.

İlgili kelimenin sonunun yâ ilâveli دَعَانِي şeklinde ya da yâ'nın hazfedilmesi (düşürülmesi) ile دَعَان şeklinde iki okunuşu vardır. Kelimedeki yâ'yı vakıf halinde hazfedenler Nâfi, Ebû Amr, Hamza ve Kisâî'dir. Hicâz ehli dışında Arap Toplumunun tamamı sayılan imamlar gibi okur; fakat onlar (Hicâz Ehli) دَعَان kelimesini vasıl halinde izâfet yâ'lı okurlar; çünkü asıl olan hazfli şeklidir. Yazıda da vakıf halinde durulduğu gibi yazılmıştır. İbn Kesîr, Hişâm ve Ya'kûb hem vasılda hem de vakıf da izâfet yâ'sını isbâtlı okurlar. İbn Zekvân ve Âsım vasıl ve vakıf da izâfet yâ'sını hazfederler. Bu okuyuş şekli ise Hüzeyl kabilesinin okuyuş şeklidir (İbn Âşûr, c.1 cüz.2, 179).

İzâfet yâ'larının kıraatlerde gösterilip gösterilmemesi hususunda yukarıdaki örneklerde verildiği gibi farklı görüşler bulunmaktadır ve kıraat imamlarının izâfet yâ'larını farklı okumalarıyla ilgili örnekler için (İbn Mücahid, 151-153; İbn Mihrân, 548-562; Dimyâtî, 144-158) kaynaklara bakılabilir.

Son konuyla da kıraatin fonetik/usûl kısmını ilgilendiren belli başlı konular ele alındı. İlgili kısımda verilen tüm örneklerde, bu tür okuyuş farklılıklarının, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dayanan ve anlama etki etmeyen okuyuşlar olduğu da görüldü. İlgili örneklerin İbn Âşûr'un tefsirinde yer verdiği örnekler olmasına dikkat edildi. Ancak diğer kaynaklarda yer alan örneklerden de istifade edildi. Aynı zamanda verilen örnekler ve bilgiler karşılaştırmalı olarak ele alındı. Birtakım tashihler ve izahlar getirildi.

SONUÇ

İbn Âşûr'a göre tefsire etki eden ve etki etmeyen kıraatler vardır. Tefsire etki eden kıraatler kelimeleri oluşturan harflerin farklılığına ve fiillerin hareketlerinin değişimine dayanan kıraatlerdir. Tefsire etki eden kıraatlere ferşî okumalar da denmektedir. İbn Âşûr'un tefsirinde ferşî okumalara genişçe yer verdiği tefsirini inceleyenler tarafından da görülecektir. İbn Âşûr eserinde ferşî okumalara yer verdiği gibi fonetik okumalara da yer vermektedir. Ona göre fonetik okumalar tefsire etki etmeyen kıraat farklılıklarıdır. Tefsire etki etmeyen kıraat farklılıkları içine medd, imâle, tahfif, teshîl, tahkîk, cehr, hems ve gunne gibi harf ve hareketlerin telaffuz şekillerinin ve irab tarzlarının çeşitliliği hakkındaki kıraat farklılıkları girmektedir. Çalışmamızda ise İbn Âşûr'un tefsiri *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'deki fonetik yönden kıraat farklılıkları, tahkîk ve teshîl kıraati; idğâm ve izhâr kıraati; imâle, beyne ve feth kıraati; işmâm ve ihtilâs kıraati; iskân ve itbâ kıraati ve izafet yâ'ları gibi kıraat başlıkları altında ele alınmıştır. Görülmüştür ki tahkikli ve izharlı okumalar kelimenin aslına uygunluk arz etmektedir. Teshilli, idğamlı ve iskanlı okumalar dile kolaylık sağlamaktadır. İmale, beyne ve fethli okumalar lehçe farklılığından kaynaklanmaktadır. İşmam ve ihtilaslı okumalar Kur'ân kıraatinde var olan okuma şekilleridir. Bazı kabilelere göre izafet ya'larının kullanımı farklılık göstermektedir. Ayrıca İbn Âşûr'un savunduğu “fonetik kıraat farklılıklarının Arapların harfleri kendi mahreç ve sıfatlarında telaffuz ediş keyfiyetlerini belirlediği, Arap lehçelerindeki farklılığı ortaya koyduğu ve Arapçanın temel kurallarını koruduğu” şeklindeki fikirlerinin güncelliği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M. (1998). Kıraatler Açısından Razi ve Tefsir-i Kebiri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çollak, F. (2008). “Revm”. (Cilt. XXXV, 32). İstanbul: *DİA*.

Dabba, A. (1420/1999). *el-İzâe fî beyânî usûlî'l-kırâat*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye.

Dânî, E. A. (1999). *Câmiu'l-beyân fî'l-kırâati's-seb'ı'l-meşhura*. Ankara.

_____, (1930). *et-Teysîr fî'l-kırâati's-seb'a*. İstanbul.

Devserî, İ. (1429/2008). *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâtî'l-kırâât*. Riyad: Daru'l-Hadarâ li'n-Neşri ve't-Tevzî.

Dimyâtî, A. (2011). İthâfu fudelâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbeati aşere. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Durmuş, İ. (1998). "Hemze". (Cilt XVII, 192). İstanbul: DİA.

Efendî, M. E. (ts). Umdetü'l-hıllân fi izâh-ı zübdeti'l-irfân. İstanbul: Asitane.

Fîrûzâbâdî, M. (2005). el-Kâmûsü'l-muhît. Beyrut.

Hârûf, M. F. (2006). el-Müyesser fi'l-kırâati'l-erbe'ı-aşer. Şam.

İbn Âşûr, M. T. (ts). Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr. Tunus: Daru Sahnun.

İbn Bâziş, E. C. (1984). Kitâbü'l-iknâ' fi'l-kırâati's-Seb'. Dımeşk: Darü'l-Fikr.

İbn Ebî Meryem, N. (1993). el-Mûdah fi vücûhi'l-kırâati ve ilelihâ. Mekke.

İbn Manzûr. (ts). Lisânü'l-Arab. Beyrut: Dâru Sâdır.

İbn Mihrân, A. (2011). el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr. Dımeşk.

İbn Mücahid. (ts). Kitâbü's-seb' fi'l-kırâât. Mısır: Daru'l-Mearif.

İbnü'l-Cezeri. (1971). en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kaya, A. (2000). "İhtilâs". (Cilt XXI, 570). İstanbul: DİA

Mekkî, E. M. (1982). et-Tebşıra fi'l-kırâati's-seb'. Hindistan.

_____. (ts). el-İbâne an-meâni'l-kırâati. Kahire.

Nehhâs, E. C. (2008). İ'râbü'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Marife.

Pâlûvî, A. (ts). Zübdetü'l-irfân. İstanbul.

Suyûtî. (ts). el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân. Kahire.

Sümâtî, (2007). Mürşidü'l-kârii ilâ tahkîki meâlimi'l-mekârii. Kahire.

Temel, N. (2009). Kırâat ve Tecvid İstılahları. İstanbul.

Ünal, M. (2005). Kur'ân'ın anlaşılmasında kırâat farklılıklarının rolü. Ankara.

Yezîdî, A. (1998). el-Ca'berî ve menhecühü fi kenzi'l-meânî fi şerh-i hırzî'l-emânî ve vechî't-tehânî. Mağrib.

Zemahşerî. (1418/1998). el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-egâvîl fi vücûhi't-te'vil. Riyad: Mektebetü'l-Abikân.

Zürkânî, M. (1995). Kitâb-ü menâhili'l-irfân fi ulûmi'l-Kurân. Beyrut.

